

В.М. Климкін
аспірант

(Одеський національний морський університет)

УДК 343.8/9

ДОСКОНАЛЕ ТА ВСЕБІЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБИ ЗАСУДЖЕНОГО ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК ОДНА З НАЙГОЛОВНІШИХ ПЕРЕДУМОВ РОЗРОБКИ ДІЄВИХ ЗАСОБІВ БОРОТЬБИ З НАСИЛЬНИЦЬКОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ У ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВАХ

Досліджено особу засудженого, що вчиняє насильницькі злочини в місцях позбавлення волі. Надано характеристику особи насильницького злочинця. Проаналізовано взаємозв'язок між особливостями особи засудженого до позбавлення волі та пошуком ефективних засобів попередження насильницької злочинності у пенітенціарних установах.

***Ключові слова:** особа засудженого, позбавлення волі, особа пенітенціарного злочинця, насильницька злочинність, пенітенціарні установи, попередження злочинності.*

Исследована личность осужденного, совершающего насильственные преступления в местах лишения свободы. Дана характеристика личности насильственного преступника. Проанализирована взаимосвязь между особенностями личности осужденного к лишению свободы и поиском эффективных мер предупреждения насильственной преступности в пенитенциарных учреждениях.

***Ключевые слова:** личность осужденного, лишение свободы, личность пенитенциарного преступника, насильственная преступность, пенитенциарные учреждения, предупреждение преступности.*

The article deals with the personality of the convicted person committing violent crimes in prison. The paper presents the characteristics of personality of violent criminals. The relationship between personality characteristics of the convicted person to imprisonment and the search for effective measures to prevent violent crime in prisons.

***Keywords:** personality of the convicted person, deprivation of liberty, identity of the criminal prison, violent crime, prisons, crime prevention.*

Постановка проблеми. Питання попередження насильницької злочинності в місцях позбавлення волі було і залишається одним з найважливіших питань діяльності пенітенціарної системи. Пошук і розробка дієвих засобів боротьби із злочинністю в пенітенціарних установах є одним з пріоритетних завдань кримінально-виконавчої політики держави.

Попередження злочинності в місцях позбавлення волі перебуває у нерозривному зв'язку з питаннями детермінації пенітенціарної злочинності, а також вивченням особливостей особи насильницького злочинця в місцях позбавлення волі.

В умовах сьогодення питання вивчення особи засудженого до позбавлення волі набуває особливої актуальності. Політичні, соціальні, економічні зміни у країні на сучасному етапі розвитку держави звертають на себе основну увагу науковців, часто залишаючи питання функціонування установ пенітенціарної системи на другому плані. Інтерес до

проблем вивчення особи засудженого сьогодні, порівняно з попередніми роками, значно знизився, вивченню злочинного насильства у місцях позбавлення волі серед засуджених приділяється недостатньо уваги у науковій літературі. Хоча саме від досконалого вивчення особи засудженого, правильного визначення основних мотивів поведінки засуджених в умовах позбавлення волі залежить розуміння основних причин вчинення засудженими насильницьких злочинів в установах пенітенціарної системи, розробка науково-практичних рекомендацій з вдосконалення кримінального, кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого законодавства, а також заходів попереджувальної діяльності відповідних державних органів.

Головною метою статті є дослідження особи засудженого до позбавлення волі, визначення основних мотивів поведінки засудженого в умовах ізоляції від суспільства, проведення аналізу основних причин насильницьких злочинів у пенітенціарних установах у їх взаємозв'язку з особливостями особи засудженого, пошук ефективних заходів попередження насильницької злочинності та визначення основних напрямків боротьби з насильством в закладах пенітенціарної системи.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Колектив засуджених у пенітенціарних установах, особа в умовах ізоляції від суспільства, особа засудженого до позбавлення волі в різний час досліджувались такими вченими, як С.М. Абельцев, Г.А. Аванесов, Ю.М. Антонян, І.Б. Бойко, В.А. Верещагін, В.П. Голубєв, А.Д. Глоточкін, А.І. Долгова, Ю.М. Кудряков, А.І. Мокрецов, В.Ф. Пірожков, О.В. Усс, Г.Ф. Хохряков, І.В. Шмаров та ін. Однак, незважаючи на вже існуючий науковий потенціал дослідження питання, проблема вивчення особи засудженого в місцях позбавлення волі й дотепер залишається актуальною і потребує подальшого наукового дослідження.

Які б злочини не вивчалися, центральною проблемою завжди є особа злочинця, в якій відбиваються всі ознаки злочину. Насильство, що проявляється при скоєнні злочину, особливо яскраво характеризує особу злочинця, є її властивістю, невід'ємною рисою. Специфічність насильницьких злочинів завжди зумовлена особливостями осіб, що вчиняють ці діяння [1, с. 5].

Всебічне вивчення особи – необхідна умова пізнання протиправної поведінки засуджених до позбавлення волі, планування й організації процесу їх ресоціалізації.

О.А. Герцензон вказував на два аспекти досліджень злочинців. Один з них – індивідуальне соціологічне вивчення з метою виявлення умов, що сприяють вчиненню злочину, і використання найефективніших попереджувальних засобів, включаючи ті, які спрямовані на виправлення злочинця. Другий аспект полягає у вивченні особи з метою виявлення і узагальнення тих головних соціальних рис, якими характеризуються злочинці у своїй масі, і вивчення тих ознак, якими характеризується злочинність як їх статистична сукупність.

У кримінологічній літературі існує і підхід, при якому основна ува-

га приділяється вивченню самого злочинця, його особистісних особливостей. Тут за вихідне береться людина, що вчинила злочин, як суб'єкт соціальних зв'язків і відносин. За словами О.Б. Сахарова, злочинець як особа відрізняється від інших людей, а тому є всі підстави розглядати таку особу як якісно відмінну від решти громадян.

Щодо загальної характеристики особи злочинця в місцях позбавлення волі, можна сказати, що цей тип відображає певну цілісність соціально надбаних, відносно стійких криміногенних властивостей, визначальними серед яких є невідповідність їх свідомості і діяльності правовим нормам, які регулюють процес виконання кримінальних покарань. Кримінологічна типологія цих осіб повинна включати три групи ознак, які відображають: а) рівень криміногенного зараження особи; б) характер особистісних деформацій; в) генезис злочинної поведінки під час відбування покарання [10, с. 157].

Виклад основного матеріалу. Суть покарання у виді позбавлення волі полягає в ізоляції особи від суспільства, примусовому приміщенні в одностатеві колективи, наявності певних обмежень. Цей вид покарань полягає в тому, що засуджений зазнає певних втрат і страждань, передбачених справжнім кримінальним і кримінально-виконавчим законодавством. Вони полягають в обмеженні життєвого простору і вільного спілкування з іншими членами суспільства, взагалі свободи поведінки. Кара, яка властива покаранню у виді позбавлення волі, особливо виявляється в місцях позбавлення волі, де навколишнє середовище заглиблює фізичні і духовні страждання особи. Покарання у виді позбавлення волі, з одного боку, нерідко виступає необхідним «поштовхом», «каталізатором» для значної частини засуджених, який направляє особу до правильного сприйняття засобів виправно-трудоваї дії, до самовиховання, усвідомлення своєї вини. З іншого – воно (особливо тривале і неодноразове), на жаль, відіграє роль засобу відчуження від суспільства, в більшості випадків травмує особу, руйнує соціальні, зокрема важливі для особи сімейні і родинні зв'язки, що викликає фрустраційні настрої, песимістичний настрій до життя, відчай, але в той же час формує і живить певні негативні риси особи, спричиняючи відповідні форми поведінки: агресивність, примітивність потреб і способів їх задоволення, негативне ставлення до покарання і вимог адміністрації, взагалі заперечення соціальних цінностей.

Примусове одностатеве об'єднання на обмеженому просторі великої кількості не кращих представників суспільства, нав'язування небажаних відносин, постійний ґрунт для виникнення конфліктних ситуацій, відчуття незахищеності, вороже оточення, прояв стадних інстинктів, постійне очікування образи, насмішок, нападу, насильства з боку тих, хто і до арешту вирішував свої проблеми за допомогою сили, а також можливість безкарно (що добре знають засуджені) вчинити ті або інші форми насильства – все це штовхає засуджених на різні за мотивами і цілями злочини. Насильство, таким чином, є невід'ємною частиною такої системи виконання покарань [9, с. 98-99].

Характерною особливістю психіки багатьох засуджених є швидкий перехід від стану надії, упевненості в своєму майбутньому до стану повної безнадійності. У такому стані багато засуджених йдуть на найтяжчі злочини [3, с. 9].

Безпринциповість, групівщина, розбрати між окремими угрупованнями, засилля злочинських авторитетів, глузування, прізвиська та інші приниження – все це породжує гнітючу атмосферу незахищеності і невпевненості, відчуття повного безсилля окремої особи перед обставинами, що склалися, веде до взаємного недовір'я, підозрілості, коли в кожному бачать потенційного ворога. У свою чергу, це може викликати загострення відносин, конфлікти, породжувати нові злочини [4, с. 43].

Емоційна нестійкість, нестриманість, обмеження можливості самоуправління в екстремальних умовах, переважання збудження над гальмуванням, емоцій над розумом є характерним для більшості засуджених, що вчиняють злочини в місцях позбавлення волі. Окрім цього, підвищена зарозумілість, упертість, а в особливо небезпечних злочинців в колонії – підвищений самоконтроль, разом з організаторськими здібностями сприяють формуванню лідерства, організації і вчиненню ретельно підготовлених злочинів в умовах ізоляції, а тому таких, що важко розкриваються [8, с. 732].

Прагнення до насильства стає рисою характеру людини, що пройшла „злочинну школу”. У місцях позбавлення волі насильницькі дії щодо особи здійснюються не тільки злочинцями з сильною і злою волею, але і безвольними виконавцями, що потрапили в залежність від іншої сильнішої волі або опинилися у складній життєвій ситуації. Приклади подібної поведінки найчастіше зустрічаються в місцях позбавлення волі, де сліпа покора чужій волі для слабких осіб є шансом вижити. Дослідження показують, що насильство в місцях позбавлення волі частіше вчиняється засудженими не з власної волі, а за розпорядженням або злочинного авторитету, або у зв'язку з вимогами злочинних традицій, правил, установок. У цих випадках злочинець дійсно втрачає свою особу, перетворюючись на робота, що слухняно виконує волю господаря. Злочинець чинить зло, прагнучи залучитися до елітної групи або просто побоюючись її не послухатися внаслідок звичайного страху перед силою [12, с. 128-129].

Попередження насильницьких злочинів в місцях позбавлення волі є достатньо складною, самостійною проблемою. Тут кримінологічні знання, підходи і методи повинні використовуватися повною мірою, але з урахуванням, звичайно, конкретних умов відбування покарання, включаючи сюди і соціальне середовище засуджених, цінності, що складаються там, норми і стандарти поведінки, особливо неформальні, малих груп, соціально-психологічні процеси, що протікають в цьому середовищі [2, с. 212].

Знання індивідуальних особливостей поведінки злочинців і способів їх адаптації до умов відбування покарання (поведінки в типових життєвих ситуаціях), з одного боку, і стан всього комплексу взаємин – з іншого – дозволяє здійснити контроль виникаючої криміногенної на-

пруженості і профілактику протиправної поведінки засуджених в місцях відбування покарань у виді позбавлення волі [6, с. 90].

Своєчасне виявлення негативних тенденцій в середовищі засуджених, індивідуально-профілактична робота з лідерами, інформування про глибинні психологічні явища працівників установ дозволяє запобігати груповим ексцесам і правопорушенням в середовищі засуджених [13, с. 68].

При організації попереджувальної роботи необхідним є диференційований підхід, тобто заходи профілактики не можуть бути однаковими для всіх груп населення, категорій злочинів і злочинців [5, с. 54].

Ще в дореволюційний час С.В. Познишев писав: «перше, що необхідно зробити для того, щоб забезпечити у в'язниці посильне досягнення мети виправлення, – це розмістити арештантів так, щоб гірші не робили впливу на порівняно кращих, щоб арештанти не зливалися в одну згуртовану масу, духовними вождями якої завжди є найбільш безсоромні і розбещені і яка завжди зуміє паралізувати і нейтралізувати всяку виховну дію і підпорядкувати окрему особу своїм порядкам і традиціям» [11, с. 43].

У справі профілактики насильства в пенітенціарній системі особливе значення має індивідуальна робота з конкретною особою, часто навіть більш успішна, ніж в умовах свободи, адже засуджений внаслідок його ізоляції постійно перебуває у полі зору представника адміністрації.

Індивідуально-профілактична дія повинна здійснюватися з урахуванням типологічної приналежності даного індивіда. Типологічний підхід багато в чому полегшує таку дію: якщо в ході роботи з конкретним засудженим, який може встати на злочинний шлях, буде з'ясовано його приналежність до певного типу особи, це дозволить порівняно швидко скласти уявлення про його індивідуальні особливості і залежно від цього побудувати попереджувальну роботу з ним [7, с. 437].

Таким чином, проведене дослідження дає підстави для висновку, що вивчення основних мотивів поведінки засуджених в місцях позбавлення волі, аналіз особливостей особи засудженого дозволить правильніше спрогнозувати можливий розвиток тих чи інших ситуацій, що виникають серед засуджених у пенітенціарних установах, допоможе не лише визначити ефективні засоби попередження насильницької злочинності в установах пенітенціарної системи на індивідуальному рівні, але й виокремити основні напрямки загальносоціального попередження насильницької злочинності в місцях позбавлення волі.

Бібліографічні посилання

1. Абельцев С. Н. Личность преступника и проблемы криминального насилия / Абельцев С. Н. – М., 2000.
2. Антонян Ю. М. Криминологические основы исправления и перевоспитания осужденных / Ю. М. Антонян // Правовые проблемы борьбы с преступностью : сб. науч. статей / под ред. В. Д. Филимонова. – Томск, 1990 – С. 212-224.
3. Глоточкин А. Д., Пирожков В. Ф. Психологические состояния человека, лишённого свободы / Глоточкин А. Д., Пирожков В. Ф. – М., 1968.
4. Глоточкин А. Д., Пирожков В. Ф. Эмоции и чувства человека, лишённого

свободы / Глоточкин А. Д., Пирожков В. Ф. – М., 1970.

5. Елеськин М. В. Индивидуальные особенности и прогнозирование противоправного поведения организованных преступников в исправительных учреждениях / М. В. Елеськин // Следователь. – 2000. – № 7. – С. 46.

6. Закалюк А. К. Прогнозирование и предупреждение индивидуального преступного поведения / Закалюк А. К. – М., 1986.

7. Криминология : учебник / под ред. акад. В. Н. Кудрявцева, проф. В. Е. Эминова. – М., 1995.

8. Криминология : учебник для вузов / под общ. ред. д.ю.н., проф. А. И. Долговой. – 2-е изд. перераб. и доп. – М., 2002.

9. Криминологія. Особлива частина : навч. посіб. / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман ; за ред. І. М. Даньшина. – Х., 1999.

10. Курс кримінології. Особлива частина : підручник : у 2-х кн. / М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. М. Мельник та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. – К., 2001.

11. Познышев С. В. Очерки тюремноговедения / Познышев С. В. – М., 1915.

12. Сердюк Л. В. Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование / под ред. Засл. деятеля науки РФ, докт. юрид. наук, проф. Щербы С. П. – М., 2002.

13. Шамсунов С. Актуальные задачи совершенствования психологической службы УИС / С. Шамсунов // Ведомости уголовно-исполнительной системы. – 2003. – № 2 (22). – С. 65-71.

Надійшла до редакції 25.03.2012

Н.О. Овчарик

ад'юнк

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.9.01

ВИКРАДЕННЯ ЧУЖОГО МАЙНА З АВТОМОБІЛІВ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Встановлено доцільність проведення комплексного монографічного дослідження проблеми викрадення чужого майна з автомобілів на основі аналізу стану наукової розробленості теми та акцентуації на основних складових самої актуальності такої роботи.

Ключові слова: злочин, склад злочину, власність, чуже майно, злочини проти власності, криминологічна безпека.

Установлена целесообразность проведения комплексного монографического исследования проблемы хищения чужого имущества из автомобилей на основе анализа состояния научной разработанности темы и акцентуации внимания на основных составляющих самой актуальности такой работы.

Ключевые слова: преступление, состав преступления, собственность, чужое имущество, преступления против собственности, криминологическая безопасность.

In the article expedience of conducting of complex monographic research of problem of theft of stranger property is set from cars on the basis of analysis of the state of scientific developed of theme and accentuation of attention on the basic constituents of actuality of such work.

Keywords: crime, corpus delict, property, stranger property, crimes against property, criminology safety.